

РЕЦЕНЗИЯ

От проф. дпн Георги Иванов,

Тракийски университет, гр. Стара Загора, с научна специалност „Теория на възпитанието и дидактика”, област на висше образование 1. Педагогически науки, професионално направление 1.2. Педагогика, член на научно жури, съгласно Заповед РД 38 – 59 / 22.01.2019 год. на Ректора на СУ „Св. Климент Охридски”.

Относно: Дисертационен труд за присъждане на образователна и научна степен „доктор” по научна специалност „Теория на възпитанието и дидактика”, област на висше образование 1. Педагогически науки, професионално направление 1.2. Педагогика.

Автор на дисертационния труд Добрина Георгиева Велинова, докторант на самостоятелна подготовка при Софийски университет „Св. Климент Охридски”, Факултет по педагогика, катедра „Дидактика”.

Тема на дисертационния труд „Синергетичен модел на личностно ориентирано обучение за развитие на преносими ключови компетентности на учениците 5-7 клас“, предложен за присъждане на образователна и научна степен „доктор”.

1. Кратки биографични данни за докторанта

Добринa Георгиева Велинова е родена на 20.02.1977г., в гр. Хасково обл. Хасково. Завършила е висше образование през 2002г. в Шуменски университет „Епископ Константин Преславски“ – специалност Българска филология – магистърска степен.

От 2008 до 2011г. работи като хонорувaн преподавател по български език и литература към „Тракийски университет“, филиал Хасково.

От 2013 г. – до настоящия момент работи като учител по български език и литература в ОУ „Св. Климент Охридски“ гр. Хасково.

2. Данни за процедурата

Добринa Велинова е зачислена като докторант на самостоятелна подготовка към СУ, Св. Климент Охридски“, гр. София на 10.02.2018 г (Заповед № РД 20-337/ 06.02.2018 г.).

След предварително обсъждане на дисертационния труд в първичното звено – катедра „Дидактика“ на Факултета по педагогика, докторантката е отчислена с право на защита.

По време на обучението докторантката е изпълнила всички изисквания и е положила докторантски минимум с отлична оценка. След пълното разработване и обсъждане на дисертационния труд, Факултетният съвет на Факултета по педагогика (Протокол № 5/15.01.2019 г.) гласува единодушно решение за разкриване на процедура за публична защита. Процедурата отговаря изцяло на изискванията на Закона за развитието на академичния състав на Република България и на Правилник за условията и реда за придобиване на научни степени и заемане на академични длъжности в СУ „Св. Климент Охридски”, София.

3. Данни за дисертацията и автореферата

3.1. Актуалност на разработката и полза за практиката

Тематиката на предложениa дисертационен труд е много интересна и актуална. Тя е свързана с един от важните проблеми на съвременното обучение - непрекъснато повишаване усвояването на знания и формиране на умения в съответствие с интензивно променящите се условия. Въпросът за непрекъснатото усъвършенстване на обучението, прилагането на иновативни стратегии, подходи и методи за трансфер на знания и умения е един от най-

актуалните проблеми, залегнали в Стратегията на Европейския съюз „Европа 2020“ като начин за постигане на интелигентен и устойчив растеж. В предложението дисертационен труд е представено изследване, основано на личностно-ориентирания подход в обучението и насочено към изграждане на ключовите компетентности от Европейската референтна рамка. Задълбочено е изследвано развитието и формирането на комуникативните умения на учениците, тяхното критично мислене и познавателните им изяви при решаването на проблеми.

Важен принос за практиката имат установените в дисертационния труд зависимости между прилагането на различни подходи, методи, техники на личностно ориентирано обучение с успеха и постигането на компетентностите от учениците. Установено е и специфичното влияние на редица фактори (пол, етнос, дисциплина, семейна среда, активност и участие в обучението), което е от съществено значение за обучаващите при организиране и провеждане на образователната дейност, развитието на синергетическата философско-педагогическа парадигма, формирането на ефективни образователни политики, усъвършенстването на учебния процес като цяло.

3.2. Аналитична характеристика на дисертационния труд и автореферата

Предложеният за рецензиране дисертационен труд е написан общо на 271 страници, в които са включени 65 таблици и 11 фигури. Основният текст е в обем от 200 страници, като допълнително са включени 5 приложения -71 страници. В структурата на дисертацията са включени: увод; три части; изводи, изследователско-приложни перспективи; препоръки; заключение; приноси; библиография. В библиографичната справка са включени 268 литературни източници, от които 182 на кирилица и 86 на латиница.

В увода, задълбочено е разгледано значението и потребността от разкриването и приложението на иновационни, интерактивни подходи, методи и форми на обучение за постигането на компетентности, които обучаемите трябва да притежават, за да живеят по-пълноценно, да формират миросглед и поведение на високоинтелигентни и равноправни граждани на обществото. Мотивирана е потребността, образованието като динамична система да се развива, променя и усъвършенства непрекъснато в съответствие с обществените промени. Разгледани са редица въпроси и предизвикателства, стоящи пред образователния процес, и потребността от преодоляване противоречието между разширяващия се обхват на компетентностите, необходими за социална реализация и ограничените възможности на подрастващите за себеизразяване и себедоказване.

В първа част – Литературен преглед, много подробно и задълбочено са анализирани ролята и значимостта на компетентностния подход, личностно ориентираното обучение и синергетическата философско - образователна парадигма в съвременния етап на организиране на образователния процес за усъвършенстването на образователната система. В тази част са разгледани научните достижения по проблемите, свързани с овладяването на компетентностите, дефинирани в 5 основни точки. Основно са анализирани проблемите, свързани с личностно ориентирано обучение - механизми за реализиране; компетентностния подход, видовете компетентности, подходи и методи за формирането им; мотивацията в обучението като личностен фактор за формиране и развитие на ключови компетентности; аспекти на синергетичен модел на ЛОО за формиране и развитие на трансверсални компетентности.

В литературния преглед са представени достиженията на голям брой изследователи от национален и международен мащаб по изследваните проблеми, обхващащи дълъг период от време - от антропософската теория на Steiner, R. и активизираното обучение на Montessori, M. за по-широко пространствено, природосъобразно, самостоятелно и активно участие на децата в обучението до NDM-ПОДХОД – Интердисциплинарен подход в образователната система на 21

век и Морфодинамиката за развитието на ноосферния интелект на Георгиева, М., С. Гроздев. Това е позволило докторантката да разгледа проблемите, свързани с образователния процес, а също и най-новите достижения на науката, отнасящи се до приложението на интерактивните методи, различните подходи, форми и начини за промяна визията на образователната парадигма - промяна на ролята на обучаващите и обучаваните, активизиране и интензивно участие на обучаемите, развитието на творчеството и креативността и изграждането на комуникативни компетентности в учениците. Задълбочените познания на докторантката са позволили да бъдат правилно дефинирани хипотезите, целите и задачите, поставени в следващите части на дисертацията.

Във втора част са разгледани основните методологични въпроси на емпиричното изследване. Дефинирани са правилно и аргументирано целите, задачите, хипотезите - основна и работна, свързани с извеждане на синергетичен структурно-функционален модел за приложение на ЛОО и за развитие на компетентностите и на интегриран модел за установяване влиянието на факторите върху постигането на компетентностите в учебния процес.

В този раздел много точно са определени обектът на емпиричното изследване - ЛОО като фактор за постигане на ключовите и трансверсални компетентности от ЕРР и предметът - синергетичната система от методи, подходи, организационни форми и нейната роля в процеса на формирането, развитието и операционализирането на ключовите компетентности като трансверсални по различни учебни предмети.

Представената програма на лонгитюдното педагогическо изследване, изследователската извадка, изследователският план и компоненти му, определените процедури за измерване са целенасочени и позволяват провеждане на високо научно проучване, получаване на обективни данни и резултати с голяма статистическа значимост.

Представена е структура и компоненти на **синергетичен** структурно-функционален модел, използван като механизъм за осъществяването на ЛОО и постигането на ключовите компетентности от ЕРР, технология за използване на модела и критерии за отчитане на компетентностите.

В трета част са представени резултатите от лонгитюдното емпирично изследване на успеха на учениците от 3 групи по 3 дисциплини, в продължение на 3 години.

Основно място заема подробният анализ за постигнатия успех от учениците от трите групи по всяка дисциплина – български език и литература, математика и западен език (английски език и немски език) и динамиката на изменението му – при постъпване, в края на първи срок, в края на втори срок, в края на годината и през трите години. По този начин успехът е проследен в динамика, което дава екзактна представа за поведението на обучаемите, за ефекта от приложението на синергетичния модел на ЛОО. Представен е обобщен анализ на успеха по групи, учебни предмети, пол, етнос и години. На базата на всички получени от изследването – 2448 резултативни, анализни данни е проведен многофакторен анализ и е установено влиянието на факторите - група, пол, етнос и учебен предмет върху успеха по години и средно за периода. Установена е силата на влиянието на всеки фактор, като освен относителния дял (в %) е използван и Partial η -eta squared (частен коефициент на детерминация) показател за потвърждение влиянието на факторите. Представени са данни за относителното междугрупово и вътрегрупово вариране на успеха през годините, което е от съществено значение за изменението на поведението на учениците по този показател.

Представения RSM графичен обединен профил на успеха на учениците и осредненото му изменение по група, пол, етнос, учебен предмет и година улеснява в голяма степен визуално сравнителния анализ между показателите и факторите.

Направен е анализ на знанията и уменията по дефинирани критерии за овладяване на компетентностите по БЕЛ, математика и западен език.

Представеният обобщен и съпоставителен анализ за степента на постигане на компетентностите по групи, учебни предмети, пол, етнос и участие в извънкласни и извънурочни форми през трите години, потвърждава в голяма степен положителното влияние на приложения модел на обучение, повишаването активността на учениците и тяхната мотивация за интензивно участие и себеизразяване. От съществено значение е доказателството, че учениците, участващи по-активно в процеса на обучение постигат в по-голяма степен компетентностите, което се потвърждава и от RSM обобщено изменение на показателите, свързани с компетентностите и влиянието на факторите върху тях. Много важно значение има установеният резултат, че учениците, които имат силно изразено участие в училищните и извънучилищни форми и заемат активна позиция, и през трите години са с доказано по-високо ниво на постигане на ключови и трансверсални компетентности (средно - 80,72%***), докато при по-слабо участващите ученици постижението на компетентностите е средно 46,70%***. Разликата е статистически много добре доказана и потвърждава, че прилаганият **синергетичен** структурно-функционален модел, методите на интерактивно обучение, проектно базираното, ситуационното обучение и отворената учебна среда, прилагането на мултисензорния подход, повишават интереса на обучаемите, подобряват креативните им възможности и водят до усвояването на познанията и компетентностите в доста по-голяма степен.

Съществен принос на дисертационния труд е проученото отношение на участниците в образователния процес – ученици, учители, родители, към осъществявания модел на обучение, което има голямо значение за практическото внедряване на този модел.

Резултатите от проведеното анкетно проучване (с анализирани общо 2022 отчетени анализни данни) са ценни за разкриване взаимовръзката, нагласата и отношението на всички партньори в учебната среда (ученици, родители, учители) към лично ориентираното обучение и формирането на трансверсални компетентности. Анализираното поведение на участниците в обучението позволява разкриването на възможности за взаимодействие при решаването на проблеми в образователната система, създаване на по-благоприятна психофизиологична среда за обучение, за преодоляване на слабости и получаване на по-добри резултати. Учениците, посочвайки, че притежават мотивация за активно учене, че одобряват самостоятелното търсене и откриване на информация и развитието на самостоятелното мислене, потвърждават значимостта на интерактивните методи на обучение за развитие на творчество и инициативност, което е важно за техния успех и развитието на компетентностите. Това е от съществено значение при лично ориентираното обучение, спомагащо за максимална изява на учениците. В проучването за саморефлексията относно овладените трансверсални компетентности, учениците, потвърждавайки придобита способност за общуване в различни ситуации, по различни теми и с различни адресати, изразяване на собствена позиция, уменията да решават проблеми от различно естество, самостоятелното търсене, откриване и систематизиране на информация, потвърждават положителния ефект от прилагането на методите на интерактивното „субект-субектно“ обучение и постигането на компетентностите.

Съществено значение имат и резултатите от изследването относно влиянието на семейната среда и отношението на родителите към лично ориентираното субект-субектното обучение и формирането на компетентностите. Високата положителна корелативна зависимост ($r=0,957$) между отговорите на учениците и родителите относно „субект-субектното“ обучение, подпомагането и активното участие в учебния процес на двете страни,

потвърждава положителното им отношение към интерактивните методи на преподаване и организация на учебния процес.

Сериозен принос на разработката е установената роля на семейната среда и зависимост между броя на родителите в семейството с постиженията на учениците. Постиганият статистически доказано по-нисък успех и компетентности от учениците с един родител в сравнение с двама родители предполага усъвършенстване на подхода при обучението на учениците с един родител, прилагането на специфични методи и форми за допълнително подпомагане от страна на обучаващите.

Разработеният на базата на получените резултати от лонгитюдното емпирично изследване интегриран модел, включващ 6 компонента, е много сериозен принос, свързан с определянето на значимостта и силата на влияние на основните фактори в организацията и провеждането на учебния процес и постигането на компетентностите от ЕРР. Установеното влияние на успеха и активността на учениците в учебния процес потвърждават необходимостта от промяна на отношенията „обучаващ-обучаван“ за изграждане на креативни, творчески, самостоятелно мислещи личности, притежаващи необходимите познания и компетентности като интелигентни инградиенти на обществото.

Важно значение има разглеждането ролята на философията и философските подходи в обучението и развитието на компетентностите за усъвършенстването на образователната стратегия на процеса на обучението. Разгледаните основни философски подходи са използвани **за сравняване на получените от лонгитюдното емпирично изследване резултати за успеха и постигането на компетентностите и за доказването на положителния ефект от прилагането на практика на интерактивните подходи, методи и форми на обучение.** Това потвърждава **значимостта на философията в съвременното обучение** и нейната роля в образователната парадигма, новите образователни, стратегии и програми за усъвършенстване на учебния процес и развитието на иновационни политики в образователната дейност.

Резултатите от широкомащабните, задълбочените и прецизни научни изследвания в лонгитюдното емпирично проучване са обобщени в 12 извода. Те са формулирани в логическа последователност, отразяващи кратко, ясно и точно най-важните и обобщаващи резултати за влиянието на прилаганите интерактивни подходи, методи и форми на обучението, влиянието на факторите върху успеха и постигането на компетентностите. Представено е и отношението на всички участници в учебния процес към ролята на прилаганите подходи на интерактивно „субект-субектно“ обучение, постигането на компетентностите и възможностите за подобряването на процеса на обучението.

На базата на направените изводи са предложени и **изследователско-приложни перспективи и важни препоръки:** за повишаване успеха на учениците и развитието на трансверсални компетентности в максимално висока степен да се прилагат субект-субектни отношения в образователния процес; да се поставя ученикът в центъра на обучението; да се усъвършенства обучението и да се даде възможност за пълноценна изява на всеки ученик; да се усъвършенстват взаимоотношенията между всички участници в учебния процес за постигането на по-високи и устойчиви резултати в образователната дейност.

4. Приноси

Като краен резултат от лонгитюдното емпирично проучване са дефинирани общо 9 приноса, от които 3 са научно-теоретични и 6 научно-приложни. Приносите са кратки, конкретни, правилно синтезирани, точно и ясно отразяващи постигнатите резултати, свързани с разясняването ролята на ЛОО и синергетичния подход в учебния процес като перспективно направление за интензифициране на процеса на обучението и постигането на компетентностите

в по-голяма степен. Получените резултати от извършените емпирични изследвания са съществен принос към:

1. Дефиниране и верифициране на концептуален Синергетичен модел на ЛОО по три различни учебни предмета: БЕЛ-математика-западен език; статистически доказване, с реални експериментални данни, ролята на синергетическата философско-образователна парадигма; предимствата на интерактивното обучение, както и подходите, методите и организационните форми, чрез които се реализират „субект-субектните“ отношения и се постигат компетентностите в процеса на обучението.

2. Доказване на базата на продължителни изследвания с конкретни данни, по различни учебни предмети, положителното влияние на иновационните подходи, методи и форми на обучение, ролята на активното участие на учениците в учебния процес за повишаване на успеха и степента на усвояване на познанията и уменията, свързани с изграждането на трансверсални компетентности при завършване на ПОС и по-успешното реализиране на обучаемите.

3. Дефиниране и доказване на ролята и значението на основни фактори (пол, етнос, учебен предмет, семейна среда), влияещи върху поведението на обучаемите, успехът и постигането на компетентностите.

4. Уточняване и синхронизиране на взаимоотношенията между всички участници в учебния процес (ученици, учители, родители) относно прилагането на интерактивните методи на „субект-субектно“ обучение, ролята им за активизирането на обучаемите и постигането на компетентностите в по-голяма степен.

5. Разработване на интегриран модел, базиран на влиянието на основните фактори: успех, активност на участие в учебния процес, пол, специфика на учебния предмет, етническата принадлежност и семейна среда, който да се използва от обучаващите при прилагане на „субект-субектно“ обучение, интерактивни методи, съобразени с генетичните, психофизиологичните особености и семейната среда на обучаемите за постигане на компетентностите в по-висока степен и усъвършенстването на образователната система.

Дисертационният труд е изцяло самостоятелно дело на автора. Той е разработен в съответствие с изискванията на законите и правилниците за развитие на академичния състав в частта за научни степени.

Авторефератът е структуриран правилно и напълно съответства на структурата и съдържанието на дисертацията. Поради това, че обемът на дисертацията е голям, обхваща много проблеми, анализирани са много данни, отразени в много таблици и графики, в автореферата са представени най-съществените и обобщаващи трактовки от всички раздели и резултатите от обработваните статистически показатели, за да се открият правилно крайните заключения, изводите и препоръките във връзка с ЛОО и приложението му в практиката.

5. Бележки и препоръки

Бележка. При оформянето на дисертационният труд докторантката е допуснала техническа грешка при цитирането на авторите на публикация № 21 от списъка на литературата.

Бележката е от технически характер и не намалява достойнствата на дисертацията.

Препоръка. Поради това, че изследванията в дисертационният труд са актуални, с широка мащабност, постигнатите резултати са много интересни, направените изводи и препоръки са важни за разширяване прилагането от обучаващите на вече изпитаните и с доказано положително влияние интерактивните методи и форми на „субект-субектно“ ЛОО, би било добре резултатите от дисертацията да бъдат публикувани като **Монография** за ползване на опита и постиженията и от други участници в учебния процес, постигането на

компетентностите в по-голяма степен и усъвършенстване на образователната система в България.

6. Оценка на публикациите по дисертационния труд

Резултатите от научните изследвания са публикувани в 7 научни статии. Три от научните публикации са самостоятелни, а на останалите четири докторантката е първи автор. Три от статиите са публикувани, а останалите са приети за публикуване в специализираните и реномирани и индексирани научни списания в страната - Педагогика; Български език и литература; Стратегии на образователната и научната политика. Пет от статиите са на български език и 2 са на английски език. Две от статиите са представени на 2 научни форума и са приети за публикуване в: Сборник ВТУ „Св. Кирил и Методий“ и в Сборник “130 години университетска педагогика”.

7. Заключение.

Имайки предвид значимостта на ЛОО за изграждане в младото поколение на разностранни компетентности, ценностна система, базирана на взаимно уважение и подпомагане, развитие на хуманен мироглед и създаване на високоразвити, равноправни общества, необходимостта от разработване и експериментирание на флексибилни синергетични образователни модели, основани на интерактивните подходи, методи и форми на преподаване, поставянето на обучаемите в центъра на учебния процес и усъвършенстване на образователната система, разработването на нови политики за развитието на образованието, считам, че разработеният дисертационен труд е много интересен, актуален и с перспективи за приложение.

Оценявайки високо продължителността, мащабността, комплексността на изследването, доказването положителното влияние на синергетично - философския модел, прилагането на най-съвременни подходи и интерактивни методи, съобразени с генетичните, психофизиологичните особености и семейната среда на обучаемите за постигане компетентностите в по-висока степен, разработеният интегриран модел, дефинираните изводи, препоръки, научните и приложни приноси, практическата значимост и приложимост на изследването, считам, че дисертационният труд отговаря по структура, съдържание и обем на изискванията на ЗРАСРБ и Правилник за условията и реда за придобиване на научни степени и заемане на академични длъжности в СУ „Св. Климент Охридски”, София, което е достатъчно основание да го **оценя положително**.

Предлагам на почитаемото Научно жури да оцени по достойнство дисертационния труд, да гласува положително и да присъди на **Добринна Георгиева Велинова**, образователна и научна степен „доктор“ по научна специалност „Теория на възпитанието и дидактика”, в област на висше образование 1. Педагогически науки, професионално направление 1.2. Педагогика.

25.02.2019 г.
гр. Стара Загора

Рецензент:

(Проф. д-р Г. Иванов)